

САБРАНА ДЕЛА
БРАНИСЛАВА НУШИЋА

Сабрана дела Бранислава Ђ. Нушића

Приредио
Павле Деспотовић

I

Јубиларно издање поводом 150 година од рођења
Бранислава Ђ. Нушића

Уредник
Драгана Деспотовић

©Талија

БРАНИСЛАВ Ђ. НУШИЋ

АУТОБИОГРАФИЈА

ХАЈДУЦИ

ТАЛИЈА

НИШ, 2014

АУТОБИОГРАФИЈА

ПРЕДГОВОР

Ја мислим да уопште нема смисла писати предговор аутобиографији. Ако живот човечји и има какав предговор, он је тако интимне природе да се о њему уопште и не пише. Али се мени предговором ваља оправдати што сам предузео овај посао — писање биографије — којим се обично баве пропали политичари, прогнани владари, беспослени пензионери, бивше дворске даме и чланови академије наука. И ето, тога оправдања ради, ја морам ову прву главу посветити предговору.

У једно доба, настала је била читава хајка на мене. Све што је добило свраб за писање узело је да се чеше о мене, тако да сам постао био нека врста писменог задатка за све оне који су — то се већ разуме — почињали критиком своја литерарна вежбања. Сви су они и на сав глас тврдили: да ја немам ни духа ни талента. Како су ми на тај начин створили донекле репутацију човека без духа и талента, поче се шапутати да ми та репутација даје довољно квалификација за члана академије наука и уметности, те сам свакога часа могао очекивати да будем и изабран. Па, како сваки академик мора да изради своју аутобиографију, — и како је нашим академицима за тај посао потребно по неколико година, па их има који су и умрли а тај толико велики и важан посао нису довр-

шили, те се ни дан данас ништа не зна ни о њиховом животу ни о њиховом раду на науци - те сам одлучио да за времена приберем грађу за свој животопис.

Ето, то ме је, углавном, руководило када сам сео да пишем ову књигу.

Опис свог живота отпочео сам са рођењем, налазећи да је то најприроднији почетак. Полазећи од тог факта, ја се нисам упуштао у ствари које су претходиле мом рођењу, пошто о томе вероватно и нема никаквих података. Аутобиографију сам завршио женидбом, налазећи да после женидбе човек и нема аутобиографије.

Уосталом време од рођења до женидбе и јесте један период са (са много потпериода) у историји човековој. Онако, отприлике, као што у историји Срба време од досељења на Балканско полуострво до пропасти царства на Косову чини један велики период са много потпериода. Чак би се и у животу човековом тај период од рођења до женидбе могао, као и у историји, звати период „од досељења до пропасти“. Као што би се и период који затим настаје могао тако лепо и у животу, као и у историји, назвати: период „робовања и патњи“.

Стога сам се ја и задржао само на првome периоду: од досељења до пропасти. Даљи опис мога живота повео сам једноме своме пријатељу, врло талентованоме и отменоме господину, за којег сам се уверио да ниједну ствар не казује онако како је била, већ је увек допуњује, намешта и замазује, не би ли је улепшао. Такви су људи необично подесни за биографије књижевника и уметника, јер је код тих биографа правило да се свака ствар тако улепша како би велики покојник потомству изгледао што узвишенији и што племенитији. Биографи књижевника и уметника имају у томе погледу необичну сличност са маша-модама и кројачицама. И код њих постоји онај кројачки укус: „ово вам лепо стоји!“ те биографију тако

кроје и дотерују како би што лепше стојала онеме о коме пишу. Ако је дами ружан струк, кројачица ће направити хиљаду машиница да га покрије; ако је књижевнику ружна прошлост, биограф ће измислити хиљаду анегдота да је замаже. Ако дама има мало грбава леђа, кројачица ће јој измислити такав крој да се то и не опази; ако уметник има мало грбав морал, биограф ће измислити таква објашњења да ће такав морал изгледати као врлина.

Сећам се, на пример, једнога случаја којег сам ја савременик и сведок а који сам затим прерађен читао у биографији.

Лирски песник Н. Н. једно јутро, трештен пијан, срео се са својим будућим биографом. Велики покојник био је често пута у животу свиња, али је овом приликом нарочито био забрљавио, тако да није умео чак ни кућу да нађе.

— Слушај, пријатељу, — рећи ће он, посрћући и на-слањајући се свом тежином на будућег биографа — они што су пили са мном напустили су ме, стоке божје, па нема ко да ме одведе кући. А ја, видиш, знам на небу да нађем Великог Медведа, али своју кућу не могу никако да нађем!

Та је епизода у биографији („Успомене на покојног Н.Н.“) гласила овако:

„Једног јутра, срео сам га суморна и брижна; чело му је било мутно, а очи — оне очи којима је он тако дубоко понирио у душу човекову — биле су пуне неког чудног израза бола и прекора. Кад сам му пришао, он се ослони на мене и рече ми:

— Посрћем, посрћем кроз живот, јер су ме сви пријатељи напустили. Ах, лакше ми је наћи путе небеске но стазе живота. Осећам се усамљен, поведи ме, поведи ме!”

И на то је биограф надовезао свој опширан коментар, објашњавајући дубину мисли у овим речима покојниковим.

У биографији једног сликара читао сам како је у животу имао тешких неприлика услед сукоба застарелих погледа нашега друштва са његовом узвишеном уметношћу. Ове су неприлике чак имале утицаја и на сам правац рада његовог. Дотле портретиста Рембрантових боја и манира и композитор замашних инвенција, прешао је одједном на пленер пун сунца и светлости. Међутим, мени је познат један од тих сукоба његове узвишене уметности са застарелим погледима друштва. Он је седео код једног кројача, који му је за четрдесет динара месечно, сем собе, давао свако јутро по једну кафу и уз то му бесплатно пеглао панталоне. Из благодарности према тој пажњи, он је израдио портрет кројачев и његове жене. Вероватно том приликом, настало је и мало ближе познанство између њих, те му је од тога доба кројачева жена служила као модел. И кројача није нимало бунило када би затекао своју жену са позоришним шлемом на глави и копљем у руци, у положају Паладе Атине, али су се у њему побунили застарели погледи нашега друштва када ју је једном затекао у положају спартанске краљице Леде а сликара крај ње као лабуда. Том приликом је кројач, без обзира на то што ће доћи у сукоб са узвишеном уметношћу, тако испребијао лабуда како може само један човек застарелих погледа учинити. Оном истом утијом којом му је свако јутро пеглао панталоне испеглао му је овом приликом ребра, а шиваћом иглом система „Сингер и комп.“ толико га избо да је сликар морао шест недеља лежати у болници, и од тога доба је сасвим напустио портрете и композиције а одао се пленеру, искоришћујући као моделе краве, козе и ждребад, уверен

да на тај начин неће доћи у сукоб нити са застарелим погледима нашега друштва нити пак са љубоморним кројачима.

То исто, само мало друкчије, и са једним композитором. Читао сам му биографију, по којој је у његовој активности, после првих снажних и емотивних композиција, настала била извесна стагнација, после које је компоновао литургију. Биограф ту стагнацију објашњава недаћама брачнога живота, јер га његова бивша супруга није умела довољно да разуме. Композитор је имао да спреми једну сопранисткињу за извесно соло у једној својој композицији. То је спремање нешто подуже трајало и, на крају, сопранисткиња изгледа да је добро схватила соло, али га композиторова жена није схватила. И место аплауза и ките цвећа, што је сопранисткињу очекивало на концерту, композиторова је жена, на главној проби, разбила, о њену главу нов новцат кишобран. И после тога случаја, а услед тога што га супруга није довољно разумела, настала је она стагнација у композиторовој активности, после које је компоновао литургију, и то не толико из осећања побожности колико што је судијама врховнога суда, приликом бракоразводне парнице, дао реч да ће компоновати нову литургију ако спор у његову корист реше.

Ето, тако се кроје хаљине великих људи; ето, тако се пишу биографије у кројачким радњама за израду биографија. И то је добра страна тих биографа, коју историја књижевности прилично искоришћује, али ти биографи имају и једну рђаву страну, коју пошто пото треба сузбити или је бар онемогућити. Ти биографи, наиме, имају обичај да се после смрти кога познатијег човека увуку у његову кућу и са једном полицијском ревношћу испретурају му фиоке и све хартије и хартијице које се по кући

налазе. Но и то им је мало, већ развију праву судску истрагу, те почну по целој свету прибавити покојникова писма, школске сведоштва, признанице и сва друга документа, па их затим, са истрајношћу једнога пасиониранога истражника, дешифрирају, коментаришу, објашњавају, обрћу речи, премећу реченице и, на крају крајева, на основу нових података, тако измолују покојника и тако преврну биографију, која је дотле била написана, да бивша биографија личи просто на преврнут капут, са грудним џепом који је с леве стране груди прешао на десну. са новом сомотском јаком и са новом поставом. Јер ваља знати да те биографске кројачке радње не кроје само нове биографије, већ врше и све остале послове: прерађују старе, пеглају, ваде флеке, преврћу их и крпе тамо где се на којој биографији појавила рупа.

Ја се, на пример, сећам биографије једнога нашег заслужног човека, признатог научног, професора Стојана Антића, која је у своје време била сасвим уљудно написана и коју је, као што сам чуо, и сам покојник, док је био жив, прочитао у једном календару и није се бунио против ње. По тој биографији, покојник се родио 1852. године у Петровцу, од мајке Ангелине и оца Миљка, који је био свињарски трговац. Стојан је свршио, основну школу у Петровцу, нижу гимназију у Пожаревцу, вишу и Велику школу у Београду. Како је по струци био природњак, то му је одмах, чим је постао наставник, додељено да предаје немачки језик и гимнастику, и у том правцу је развио толико своју делатност да је чак и израдио једну исцрпну научну студију о траговима српских речи у санскритском језику.

На двадесет година доцније пошто су се биографи дочепали разних његових приватних писама, ја сам на основу „нових података“ читао сасвим другу и другачу

његову биографију. По тој новој биографији, покојник се није звао Стојан, него Спира; он је погрешно носио презиме Антић, јер његово је презиме у ствари Николић. Његова се мајка није звала Ангелина, јер му је то била маћеха, већ Марија; његов се отац није звао Миљко, већ Мијат, и није био свињарски трговац, већ поп. Покојни се Спира није родио у Петровцу, у пожаревачком округу, већ у Рековцу, јагодинском округу; нижу гимназију није учио у Пожаревцу, већ у Јагодини; Велику школу није учио у Београду, јер је свршио ратарску школу у Краљеву. Као наставник није предавао немачки језик и гимнастику, већ хришћанску науку и нотну певање. Покојник није писао студију о траговима српских речи у санскритском језику, већ о утицају шума на климатске односе.

Мене, верујте, не би изненадило када би ти биографи, на основу података које су сабрали из писама и других својеручних написа, који би заостали иза смрти кога великог човека, утврдили да покојник уопште није ни постојао. Јер можете мислити шта су све ти биографи кадри пронаћи у приватним писмима покојниковим, а нарочито у онима која је писао док још ни сам није слутио да ће бити велики покојник. Јер, када већ неко постане велики човек, он онда, разуме се, и своја приватна писма удешава тако да би се могла објавити, отприлике као што се жена која је стекла признање да је лепа удешава да би томе и одговорила. Читао сам тако, на пример, писмо једног великог човека, академика, који је од свога кирајдије тражио неплаћену кирију. Велики је човек у писму своме кирајдији писао како је живот са своје материјалне стране одиста одвратан, како дневне бриге замарају велике душе и још пуно других афоризама о животу, а све с обзиром на евентуално штампање

тога писма. Кад је тако написао пуно ружних ствари о животу, прешао је на фразу: „али постоји изванредан ред ствари у животу који се не да избећи и, на основу те фразе, тражио је од кирајџије тромесечну дужну кирију. Разуме се да је кирију добио тек кад је срео лично кирајџију и усмено (што се не може штампати) му опсовао сто богова и попретио да ће га као мачку испребијати.

Други један велики човек, из обазривости да му се не штампају писма после смрти, завршавао их је увек фразом: „Молим да ми по прочитању овај лист хартије вратите“. То му је постала таква навика да је једном, издајући признаницу за изванредан хонорар, завршио ову: „Молим да ми по прочитању овај лист хартије вратите“.

Знао сам и једнога угледнога научника нашега, код којег је бојазан да остави писмене трагове после смрти постала права манија, тако да се одрекао уопште писања и умро је као признат научни књижевник а никада ништа на свету није ни написао.

Ето, углавном, свих добрих и рђавих страна тога када човек дозволи да постане жртва биографа. И зар онда није боље написати аутобиографију, те на тај начин избећи све евентуалности?

Али ја бих био нескроман кад бих рекао да су горњи разлози једини који су ме руководили да напишем аутобиографију. Пре свега, нису ни стога што ја себе не сматрам великим човеком, те сам са те стране безбедан и миран, уверен да ће моја приватна писма извесно корисније послужити пиљарима за фишеке но биографима за вађење каквих података.

А што сам и поред тога написао ову књигу, то је само зато што сам њоме хтео да обележим шесетогодишњицу живота, те — осврћући се у овоме тренутку за собом и прелазећи преко јучерањег и прекјучерањег дана — да

погледам чак далеку младост, најдрагоценији део живота. И, мада ми је позната мудра реч француског писца Ги де Мопасана, по којој „нема ничега страшнијег до кад човек остари па забада нос у своју младост“, ја ипак то чиним, по ономе нагону који код дављеника, за оно неколико тренутака растајања од живота, изазива пред очима слику прошлости, па чак и далеке младости.

Али не осврћем се ја за собом зато да заплачем за оним што је прошло. Напротив, осврћем се да се насмејем смехом, за који се овде, пре но ма кад иначе, може рећи: „Ко се напоследку смеје, најслађе се смеје!“

Нас тројица смо из једне душе кренули у свет, још одмах по моме рођењу. Чим сам се први пут у крилу мајчином насмешио, из тога осмеха поникао сам ја и пошао својим путем у свет; чим сам се први пут у крилу мајчином забринуо, намргодио и уозбиљио, из те збиље поникао сам опет ја и пошао својим путем у свет; и чим сам се први пут у крилу мајчином заплакао, из тога плача поникао сам опет ја и пошао својим путем у свет.

Путеви су нам били различити.

Оно ја што је поникло из мога првога плача прошло је кроз живот заливајући се сузама. Оно је у свету видело само зло и невољу; све му је било мрачно, све туробно, све суморно. Небо вечито застрто облацима, земља вечито орошена сузама. Оно је саосећало свачији јад, болела га је свачија невоља, тиштала га је свачија беда. Оно је плакало са туђих недаћа и бусало се над туђим гробовима.

Оно ја што је никло из тренутка моје збиље пошло је у живот под тешким теретом и посртало је под бригом. Оно се бринуло о сунцу да ли правилно ходи: њега је мучило што се земља другаче не окреће, што су реке криве, што су мора дубока и што су горе високе. Са дубоким

браздама исписаним на челу, оно се задржавало пред сваком појавом и улагало све своје напоре да је реши; оно се заривало у сваки проблем, застајало пред сваком тешкоћом, и тако ходило кроз живот прегипајући се под теретом брига.

Оно ја што је никло из првога мога осмеха прошло је кроз живот са осмехом на уснама, гледајући све око себе веселим погледом и ведре душе. Оно се смејало слабостима као и врлинама, јер су људске врлине често веће слабости од њихових мана. Оно се смејало узвишеноме као и униженоме, јер узвишени је често мање душе од онога кога он са висине погледа. Оно се смејало лудости као и мудрости, јер мудрост је људска често пута збир људских лудости. Оно се смејало неправди као и правди, јер правда је често пута тежа људима од неправде. Оно се смејало истини као и заблуди, јер истина је често пута непостојанија од заблуде. Оно се смејало љубави као и мржњи, јер љубав је често пута себичнија од мржње. Оно се смејало тузи као и радости, јер туга често пута уме бити и лажна, док радост ретко кад. Оно се смејало срећи као и несрећи, јер срећа је готово увек варљива, а невоља не. Оно се смејало слободи као и тиранији, јер слобода је често фраза, а тиранија увек истина. Оно се смејало знању као и незнању, јер знање има граница, док незнање их нема. Оно се смејало свему, смејало се свачему, смејало се, смејало, смејало . . .

А кад је прошло шест пуних деценија — веле то је просечан човечји век — састала су се три путника, сабрала су се у исту душу из које су кренула у свет и свела су рачуне о ономе што су видели у свету на својој дугој путу.

Узе реч први, онај што је бринуо бригу целог света:

— Изморио сам мозак и изломио душу, бринући људске бриге!

— А јеси ли их бар збринуо те олакшао човечанству?
— Не, јер брига је нераздвојна од човека. У бризи је услов за напредак човечанства. Увидео сам да је грех према човечанству одузети човеку бригу.

— А јеси ли бар познао живот кроз који си прошао?

— Не, јер од брига нисам могао дићи главу. Узе реч затим онај што је плакао:

— Исцедио сам зенице плачући, источио сам душу јадујући над људским боловима!

— А јеси ли бар искупио људске болове?

— Не, болови су и даље остали међу људима, јер, веле, живот је бол и без бола нема живота.

— А јеси ли бар познао и видео живот тај?

— Не, јер нисам кроз сузе могао ништа познати и ништа видети.

Узе реч и онај трећи, што се смејао:

— Разглавио сам вилице смејући се, јер толико је смешнога међу људима и у животу људи. Све што сам више упознавао живот, што сам ближе упознавао људе, све сам се слађе смејао. И сада још, када сам стигао на одмориште, те се осврнем за собом, не могу да не прснем од смеха!

Томе трећем, који је смејући се кроз живот и животу прошао своју стазу, поверавам да испише ове листове моје јубиларне књиге, јер он је једини видео живот.

ОД РОЂЕЊА ДО ПРВОГА ЗУБА

Мада је смрт једини и најпоузданији факат у животу свакога човека ипак, пишући аутобиографију, свако обично избегава да почне са тим фактом. Морам се, дакле, и ја измирити са тим већ усвојеним начином писања и почети са рођењем, мада је баш рођење често пута споран факат у животу човечјем. Код мене се, на пример, дуго и дуго није било начисто са годином мога рођења, те се најзад једва успело утврдити да сам се родио 8. октобра 1864. године.

Раније тврдње мојих биографа да сам се родио 1866. године отпале су благодарећи брижљивом испитивању професора г. Миленковића. Ти ранији биографи изводили су своју тврдњу на основу пронађених података, по којима сам ја први разред гимназије завршио 1878. године. Претпостављајући да сам у школу пошао у седмој години, то сам, по њима, четири разреда основне школе и један разред гимназије свршио у дванаестој години, што значи да сам се родио 1866. године.

Да спор реши, г. Миленковић се упустио у истраживање по старим архивама, претурајући све школске протоколе, где је најзад утврдио несумњиви факат да сам ја први разред гимназије учио пуне три године, из чега се да извести јасан закључак: да сам се морао родити